

Cahangir Dəlğın yaradıcılığında əcdad məsələsi

Zümürəd Mənsimova

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

AMEA-nın Rəyasət Heyəti, İctimai Elmlər Bölməsi, Azərbaycan.

E-mail: zumrudibrahimqizi@gmail.com

Annotasiya. Məqalədə Zaqatala aşıq mühitinin yetirməsi olan Aşiq Cahangir Dəlğının yaradıcılığında əcdad kultu nümayəndələrinə münasibət məsələsi araşdırılmış və el sənətkarının kimliyi, şəxsiyyəti haqqında bir sıra məqamlara aydınlıq gətirilmişdir. Onun poeziyasında əcdad kultunun transformativ paradıqmaları olan Hz.Adəm, Hz.Əliyə, Xıdır İlyasa, Qırxlara olan sevgisi tədqiq edilmişdir.

Açar sözlər: əcdad, Hz.Adəm, Hz.Əli, Xuda, Aşiq, aşiq sənəti, Cahangir Dəlğın

The issue of ancestry in the creative work of Jahangir Dalgın

Zumrud Mansimova

Doctor of Philosophy in Philology

Scientific secretary of the Presidium of ANAS, Department of Social Sciences. Azerbaijan.

E-mail: zumrudibrahimqizi@gmail.com

Abstract. In the article, with the help of Ashug Jahangir Dalgın, who is a supporter of Zagatala's ashug environment, the issue of attitude towards the representatives of the ancestor cult is investigated. Also, a number of issues have been discussed about the identity and personality of the master. His love and respect for Adam, Hazrat Ali, Khidir Ilyas, and the Kirkh, who are the transformative paradigms of the ancestor cult, were studied in his poetry.

Keywords: ancestor, Hz.Adam, Hz.Ali, Khuda, Ashug, art of ashug, Jahangir Dalgın

Giriş / Introduction

Azərbaycan aşıq sənəti milli-mənəvi dəyərləri özündə ehtiva edən xalq sənətidir, xalqımızın milli sərəvətidir. Çünki aşıq poeziyasında ulu əcdadlarımızın nəfəsi, həyat və düşüncə tərzini boy verir. Aşıq sənətinin əsas göstəricisi olan saz, sələflərimizin bizə yadigar qoyduqları müqəddəs və milli dəyər kimi nəsillərdən nəsillərə, yaddaşlardan yaddaşlara köçürülən, öncə şifahi

nitədən ötürülən qədimliyin, ululuğun, böyüklüyün simvoludur.

Xalqımız həmişə öz milli-mənəvi dəyərləri ilə özgə xalqlar içərisində öndə durmuş, özününkü olanı özgələşməyə imkan verməmişdir. Özgələşməyən dəyərlərdən biri də məhz aşıq sənətidir. Çünki el sənətkarları olan aşıqlar ulu əcdadların bizə miras qoyduqları sazı və sözü

yaşadılar. Saz və söz ən ali məqam kimi, humanizmi, bərabərliyi, eləcə də bəşəri dəyərləri, vətənpərvərliyi, azərbaycançılığı qədimlərdən günümüzdə gəlib çatan adət-ənənələri və digər milli dəyərləri özində ehtiva edir. Aşıq sənətinin kökləri şifahi ənənənin dəyərli nümunələri-

Əsas hissə / Main Part

Məqalədə Cahangir Dalğının mənsub olduğu mühitin sənət spesifikasiyası və eləcə də yaradıcılığında ulu əcdadlara onların transformativ paradixmalarına münasibət hansı şəkildə öz əksini tapmışdır və s. kimi suallara cavab tapmağa çalışmışıq.

Əslən Zaqatalanın Bəhmətli kəndindən olan (əvvəlki Verxiyan kəndi) ustad Aşıq Cahangir Dalğın aşıq şeirinin bütün janrlarında yazıb-yaratmışdır. “Cahangir Dalğının məclislərdə bədahətən şeir demək qabiliyyəti, mükəmməl ifa tərzü, onu həm el şairi, həm də ustad sənətkar kimi dəyərləndirməyimizə əsas verir” [7, s.82].

Ustad sənətkar 1929-cu ildə Qax rayonunun İlisu kəndində (əvvəllər həmin ərazi Beşbulaq xanlığı adlanmışdır) anadan olmuşdur. Aşıq Cahangir Dalğın hələ uşaq yaşlarından dünyaya gəldiyi İlisu mahalından və ailəsindən ayrı düşmüşdür. Onun atası Əmrullah kişi və bəy nəslindən olan əmiləri repressiyaya məruz qalırlar. Əslən İlisudan olsa da, 8 yaşından Zaqatalanın Verxiyan kəndindən olan Təmir kişinin himayəsində böyüyən Cahangirin əsl adı Mütəibov Qeyfəddin Əmrullah oğlu olub. Təmir kişinin himayəsinə keçdikdən sonra soyadı dəyişdirilərək, Əhmədov Cahangir Əmrullah oğlu kimi tanınıb. Ustadın özündən kiçik, azyaşlı bacı və qardaşı isə Bakıdakı uşaq evinə verilib. Cahangir Dalğın 1981-ci ildə 52 yaşında vəfat etmişdir. Onun beş qızı, iki oğlu var ki, onlardan Əhmədova Şövkət, nəvələri Mahmudova Sonbahar, Qaziyev Sahib, Cahangir Dalğın ocağının layiqli davamçıları hesab oluna bilər. Cahangir Dalğının qızı Həsənova Gülbahar isə yazar kimi el arasında tanınmaqdadır.

“Əsl el sənətkarını yaşadığı, böyüyüb boya-başa çatdığı mühit yetişdirir”, – deyirlər. Əgər bir mühitdə zəngin milli mədəniyyətin daşıyıcısı varsa, demək ki, orada ənənə də var. Orada əcdadlarımızın qoyduqları yola hörmət var, elin

nə əsaslanaraq bu zənginlikdən şirə alır. Ona görə də əbədiyaşardır və əsrlərin sınağından uğurla keçərək günümüzdə qədərlə gəlib çatmışdır. Mürsəl Həkimov haqlı olaraq aşıq ədəbiyyatının vətənpərvər, beynəlmiləl, xalqı olduğu nu qeyd etmişdir [3, s.242].

ağsaqqalı sayılan ustad sənətkarlara sonsuz dəyər var. Aşıqlar sənətkarlıq estafetində həmişə əcdad sözlünə, əcdadların qoyduqları yola hörmətlə yanaşmış, qədim ənənələri layiqincə qorumuş, nəsil-dən-nəsilə ötürməyi bacarmışlar. Belə saz-söz xiridarlarından olan Aşıq Cahangir Dalğın şeirlərinin birində yazır:

*Bizim ulu babaların
Xatirəsi qəlbimdədir.
Onların xoş nəsihəti,
Hər birisi meyimdədi. [10]*

Aşıq Cahangir Dalğının böyüyüb boya-başa çatdığı Verxiyan diyarında tarix boyu söz xiridarları yetişmiş, saza-sözə böyük dəyər verilmişdir. Xalqımızın milli-mənəvi dəyərlərinin qorunmasında, milli mədəniyyətimizin inkişafında, xalqın adət-ənənələrinin zənginləşdirilməsində aşıqların böyük xidmətləri olmuşdur. “Əsl el sənətkarı nə zamanəsindən yüksəkə durmasa, işığı ətrafa yayılmaz”, – deyirlər. Folklorşünas alim Məhəmməd Hüseyn Təhməsi “Özü də Şəmsir, sözü də Şəmsir” məqaləsində qeyd edir ki, “Aşıq, doğrudan da, hər zaman öz səsi, sazı, sözü ilə ürəklərə təsir etməyi bacaran sənətkar olmuşdur. Bu uzaq keçmişdə də belə imiş, dünən də belə idi, bu gün də belədir” [8, s.110]:

*Bir mənalı sual etdim,
Cavabında dedi əhdim.
Xalqa sonsuz məhəbbətim
Mənim şair könlümdədir. [1, s.42]*

Verxiyan kəndi sıradan bir kənd olmamışdır. Bu diyarda tarix boyu öz soykökünə, milli-mənəvi dəyərlərinə ürəkdən bağlı olan, onlarla zəngin el sənətkarı yetişmişdir. Bu kənd el sənətkarlarımızın sələfi olan ustad Aşıq Məhə-

mədin kəndidir. Bu diyar ustad Cahangir Dalğının, Aşıq Mədətin, Aşıq Səədədinin məskənidir. Aşıq sənətinə böyük dəyər vermiş ölməz bəstəkarımız Üzeyir Hacıbəyov aşıqların birinci qurultayında bu əvəzsiz sənətin daşıyıcıları haqqında demişdir: “Bugünkü aşıqlar aşıq adını bir peşə və ya sənət sahəsi kimi daşıyır, keçmiş aşıqların adını müqəddəs tutur, onların haqqında yaranmış əsərləri yaşadır və kəndbəkənd gəzərək, bu sənəti inkişaf etdirirlər. Aşıq sənəti daha xalqı, daha kütləvidir. O, xalqın əhval-ruhiyyəsi ilə yaşayır. Aşıq sənəti xalqın özünü yaradıcılığıdır. Xalq yaradıcılığı isə heç bir texniki, metodiki kömək qəbul etmir. O, öz-özünə xalqın mədəni, iqtisadi-siyasi səviyyəsi ilə bərabər inkişaf edir” [1].

Bu da bir gerçəklikdir ki, əsl el sənətkarları heç vaxt öz doğru bildikləri yoldan çıxmaz və çətinlik qarşısında aciz qalmazlar. Zaqatala aşıqlarının sələfi hesab olunan Verxiyanlı haqq aşıq Məhəmməd, erməni aşıqları onu ölmə sürüklüyən zaman onların hiyləsini anlaya-anlaya ölümün üstünə dik gedərək, şeyirdlərinə “zəhərlənmiş aşdan mən dadacam, siz dadmayın”, – deyərək qadağa qoymuşdur. Aşıqlar öz-ləri haqqın carçısı olmaqla bərabər, həm də sələflərinin yaradıcılıqlarını yaşatmaq qüdrətiylə məhz əcdad kultunun transformativ paradixmalarıdır. Bütün aşıq mühitlərində tarixən “babadədə-ata”, eləcə də ozan-qopuz, aşıq-saz paralelliyi mövcud olmuşdur. Məsələyə sırf Zaqatala aşıq mühiti tərəfindən yanaşdıqda tənbur və saz, tənburçu və aşıq keçidlərini də əlavə etmək olar:

*Ozan-qopuz, tənbur-tənburçu-aşıq-aşıq-saz-
el şairi*

Digər mühitlərdən fərqli olaraq, tarix boyu bu mühitdə yaşayıb-yaradan bir sıra aşıqlar tənbur ifasından sonra saz ifasına keçmişlər. Çünki bir sənətin, sazın-sözün vurğunu olmadan, sənətə və haqqa aşıq olmadan aşıq, el sənətkarı, haqq aşığı da ola bilməzən.

Özündən əvvəl yaşamış sələflərinin yaradıcılığını sinədəftər edən, uşaq yaşlarından ailəsinə itirən ustad sənətkar Aşıq Cahangir Dalğın özünü qanandan həmişə ailəsinə axtarmış, müxtəlif dövrlər qurumlarına müraciət etmiş, tapmadıqca yaşadığı zamanədən, quruluşdan narazı qalmışdır:

*Nə barış var, nə də dava,
Nə yurd tapdım, nə də yuva.
Atam Adəm, anam Həvva,
Vəlim yollarda, yollarda. [1, s.59]*

Bəzən qoşmalarında əcdadlarımızın Adəm nəslindən olmasını vurğulayır, hər zaman Allahın eşqiylə irəliləməyi özünə tövsiyə edir. R.T.Erdəğan demişkən, eşqlə yürüyən yorulmaz. Çünki itirdiyi böyük bir nəslə-kökə tapmaq üçün Cahangir Dalğının buna çox ehtiyacı vardır:

*Biz Adəm nəsliyik, var iradəmiz,
Dünyaya nur saçır əməllərimiz,
O qadir Allahdır bizim fəxrimiz,
Sən onun eşqiylə gəz, cavan bəxtim. [1, s.97]*

Bəzən şeirlərinin misralarında özünü, əslini, nəslini, şəcərəsini tanıdan ustad sənətkar, yaşadığı yeri-yurdu danmır. Əksinə, insanları bu müqəddəs yerləri görə bilməyə dəvət edir:

*Ariflər arifin olsun mehmanı,
Yurdum Verxiyandır, sən də gəl tanı.
Qəlbinə yaz Dalğın verən ünvanı,
Əlimə almışam qələm, ay usta. [1, s.64]*

Aşıq Cahangir Dalğın ulu babalardan bizə yadigar qalan saza böyük dəyər vermişdir. Sazı həyatının xoş anlarında olduğu kimi, qəmli, kədərli zamanında da, ağrılarında, təsəllisində də yaşatmağı, dərdlərini bölüşməyi və dilləndirməyi bacarmışdır:

*Cahangirəm, xoş diləklər dilərəm,
Qayğıma kim yanır, özüm bilərəm,
Bir gün gələr, acal çatıb ölərəm,
Əlimdəki bir sədəfli saz ağlar. [1, s.67]*

Folklorşünas alim E.Məmmədli aşıq sənətinə aid araşdırmalarında qeyd edir ki, bu sənət formalaşdığı dövrdən, insan aləmini, onun istək və arzularını, ağrısını, acısını, sevincini, kədərini, sevgi və iztirablarını təənnüm edir [6, s.10].

Cahangir Dalğın ata-babalarımızın sələflərinə yadigar qoyduqları elə, obaya, müqəddəs məkanın, onun qoynunda qürurla yaşayan insanlara gütənmiş, özünə həmişə arxa-dayaq bilmişdir:

*Arxalan ilhamı verən elinə,
Dalğın, qadağa qoy şirin dilinə.
Haqqın kitabını alıb əlinə
Götürmə üstündən göz, cavan bəxtim.* [1, s.97]

Özünü haqq aşığı kimi qələmə verən ustad Cahangir Dalğın öz ustadlıq dərsləri hələ uşaq-kən haqdan aldığına işarə edir. Bildiyimiz kimi, aşıqlar özləri də 2 qismə bölünür:
- ustada qulluq edən el sənətkarları;
- ustada qulluq etməyən, dərslərini haqdan alan haqq aşığıdır.

Cahangir Dalğının nəzərində yalnız sələfi hesab etdiyi əcdad törəmələrinin əliylə içirilən bədə sahibi haqq aşığı ola bilər. Yalnız 4 müqəddəs mərhələni – tərqiət, şəriət, mərifət, həqiqət mərhələlərindən keçərək haqq aşığı ola bilərsiniz. Prof. Həsən Kamil Yılmazın görə, "Allah gedən yol insanın içində doğur, könlündə kamilləşir və qəlbində haqq ilə qovuşur" [9, s.12].

*Ulu göylər sinəsini gəribdir,
Ab-ətəsi xaki bədə veribdir.
Ağam mən tifiyə veribdir.
Yüz on dörd kitabın ayası məndə.* [1, s.8]

Ustad sənətkarın şeirlərində ürfan əhlinə, eləcə də əcdad kultunun nümayəndələrinə sonsuz hörmət və ehtiramı vardır. Dini və ürfanı dərindən bilən ustad sənətkar müqəddəs şəxslərə aid ali və sakral məqamları da yaxşı anlamış və onların özlərinə məxsus xüsusiyyətlərinə görə işarələməyi bacarmışdır.

O, yeri gəldikcə, qıfıllamalarında suallarıyla konkret hədəf seçir, dünyanın və təbiətin məchul sirləri ilə qarşısındakı imtahan edir, düşündürür:

*On iki bina var, on iki bucaq,
On iki çeşmə var, on iki ocaq,
On iki bəzircan, on iki qaçaq,
Yoldaş olub görülməyə bildinmi?* [1, s.87]

Ustad sənətkar İslam dinini Peyğəmbər və övlialarını öz fərdi və sakral keyfiyyətlərinə görə dəyərləndirir:

*Cəbrayıl kəlamlı, Əli ürəkli,
Osman tək peyğəmbər, Musa hikmətli.*

*Məhəmməd gəlibdir ən saxavətli,
Yetişə onda ki, ənənə gərək.* [1, s.169]

Ustad sənətkar poeziyasında digər müqəddəslərlə yanaşı, Osmanın da adını tez-tez çəkir. Onun nəzərində Qurani-Kərimi çap edən Osman da Əli, Xızır Nəbi qədər pak və müqəddəsdir.

*Hansı gündə Adəm gəldi, sonra Həvvadan
Kim düşübdür bu torpağa ərşi-asimandan* *danış,*

*Ol həbibim neçə şeyi bağışladı Adəmə?
Qurani çap eliyən qadir Osmandan danış.* [10]

Onun bəy nəslindən olan şəcərəsini və özündən başqa 2 bacı və qardaşını tapa bilməməsi böyük narahətçilik doğurur. Giley onun poeziyasının əsasını təşkil edir. Ustad sənətkarların yaradıcılığına diqqət etsək, Qırqlar piri, Əli və s. obrazlara diqqətimizi çəkir. Əcdad kultu paradiqması kontekstində isə biz sənətkarın yaradıcılığında Xuda obrazına təsadüf edirik. Bu obraz islamdan əvvəlki dünyagörüşlə bağlı bir obrazdır. Məlumdur ki, bir çox tədqiqatçıların araşdırmalarında, eləcə də folklor mənlərində islamdan öncəki dünyagörüşdə tanrıçılığın (bəzən Göy Tanrını ilkin əcdad adlandıranlar da olmuşdur) izlərinə təsadüf edilmişdir. Dini dünyagörüşlərə yaxşı bələd olan ustad sənətkar bu obrazları da poeziyasına böyük ustalıqla gətirmişdir. Xuda obrazı mifoloji dünyagörüşün süzgəcindən keçib gəlməyinə baxmayaraq, şəriətdə Allahı Xuda ismiylə əvəzləmək birmənalı şəkildə qəbul edilmişdir:

*Yaranmışa Xəliq olan, həm Loğman, Xuda,
Neçə gündə yeri, göyü elədin, Xuda.
Ayi, günü, ulduzları səmaya bəxş elədin,
Torpağa Adəm, Həvvanı göndərdin mehman,
Xuda.*

Və yaxud

*Haqlığına səcdə qılır yüz iyirmi dörd min nəbi,
Məhəmmədə bağlamasan yetmiş iki nəyibi.
Osman yazdı Qurani-Kərimi, Dalğına verdin
təbin,
Müxtəsəri, bəşər üçün olubsan azman, Xuda.* [1, s.288]

Ustad aşıkların yaradıcılığında əcdad kultu nümayəndəsi hesab olunan müqəddəs Nuhun, Xızır Nəbinin, Əlinin, Qırqlar Pirinin, Musanın, Osmanın paradiqmalarına təsadüf edirik. Mifoloji aspektdən yanaşıda əcdad kultunun müqəddəs paradiqmaları el sənətkarının yaradıcılığında aşağıdakı formada təzahür olunur:

*Nuh-Xızır Nəbi-Xızır İlyas, Əli-Musa-
Qırqlar piri-Övlüyə-Seyid*

Hər müqəddəsin əcdad semantikasını dərindən bilən sənətkar hər müqəddəsin sakral məqamını da özünəməxsus şəkildə aşiq şeiri üslubuna gətirə bilmişdir. Aşiq Cahangir Dalğın əcdadlardan bir ənənə kimi yaşayb günümüzə gəlib çatan, Musanın Tur dağında Allahla söhbətində ədəblə verdiyi haqq-salamı çox vacib hesab edir:

*Çox vacibdir demək belə yerdə salam-əleyküm,
Salam alar varsa, kamal sərdə, salam-əleyküm.
Yaxşı adət çox vacibdir insan üçün hər zaman,
Musa Haqqa demişdi Turda salam-əleyküm.* [1, s.294]

Burada haqq salamın hikməti ilə yanaşı, həm əcdad öyüdünə, nəsihətinə, arzu və dilayinə, qədir bilən mürd, cəsur insanların dərdə uğramasını istəmir, namərdlərdən uzaq olmasını diləyir:

*Həyatımız şən keçinsin, çataq şana-şöhrətə,
Mərd insanlar düşmənlər namərdlərə* *minnətə.*
*Meyil salın, əziz dostlar, daim gözəl işrətə,
Qədir bilən uğramasın dərdə salam-əleyküm.* [1, s.294]

Ürfan, Tanrıya müraciət edilmiş, əcdad kultunun nümayəndələrinə hörmət və ehtiramla yazılmış onlarla şeir nümunəsinə təsadüf edirik. Professor Məhərrəm Qasımlı "Ozan – Aşiq sənəti" kitabında aşiq sənətinə böyük dəyər vermiş el sənətkarlarının yaradıcılıq gücünü, ilham mənbəyini heç təsadüf etmədiyini bildirmişdir. O qeyd etmişdir ki, "Aşığın ilahi ələmlə, haqq dünyası ilə əlaqəsinə, müqəddəs ruhlarla bağlılığına inamın əlamətidir ki, o, fəaliyyət göstərən bütün zamanlar boyu toxunulmaz sayılmışdır. El arasında "Aşiq haqq aşığıdır, ona zaval

yoxdur", – kimi məsəl var ki, bu kimi bir sıra deyimlərin yayılması da, heç şübhəsiz ki, bu səbəbdəndir [5, s.108].

*Ya görünməz! Çox hökmün var, yaratdın,
cahana şükür!
İnsanlıq qərar etdin, Adəmə, Həvvana şükür!
On dörd dünya qarar tutdu, nazil olan kitabda,
Məhəmmədə pay göndərdin, otuz cüz Qurana
şükür.* [10]

Cahangir Dalğın hələ uşaq yaşlarında onu himayəyə götürən Təmir kişinin oğlu Süleymandan dini təhsil aldığı üçün dini biliklərə yaxşı yiyələnmişdir ki, bu da onun sonrakı yaradıcılığına təsirsiz qalmamışdır.

*Qabil öldürdü Habili, qan götürdü dünyanı,
Həzrət Əli Dildül atın minib, gəzdi hər yanı.
Qəm dəryasında görüb, seçdilər müsəlmanı,
Hər galən vasi tuduğu, İsmayıl qurbana şükür.* [1, s.296]

Professor H.İsmayilov qeyd edir ki, "öncə bu ondan irəli gəlir ki, bütün ürfan tərqiətləri, təəvvüf elminin bütün nəzəri əsasları Əli-əleyhissələmin gizli elmlərindən qaynaqlanırdı" [4, s.298].

Aşıqlar hər halıyla əcdad törəmələridirlər. Onların saza, müdrük sözə sevgisi də məhz buradan qaynaqlanmışdır. Bu sevgi, bu dəyər onların şeirlərinə hopmuş, ruhlarına kök salmışdır:

*Ey xudam, həbibimsən, ilahim, səndən mədəd.
Gözə gəlməz pərvərdigar, ilahim, səndən mədəd.
Verdin insaf, verdin iman, göndərdin ərşdən* *kitab,*

Tez aldılar Yusif-Nəbib, İbrahim, səndən mədəd. [10]

Ustad bu divanında Allah dərğahına yetişmək, onun sevgisini, rəhmni qazanmaq, haqqın, həqiqətin yolunu tapmaq və tanımaq uğrunda keçirdiyi hiss-həyəcanını bölüşməyə çalışmışdır. Eyni zamanda ustad aşiq peyğəmbərlərin ilahidən güc aldıklarını, ondan mədəd gördüklerini xatırlatmışdır. Digər bəndlərdə Dalğın müqəddəslərə verilən vəzifələrinə və ilahi gü-

cün dəyişməliyinə dolayısı ilə işarə etmişdir. Fani dünyada malın-mülkün, sevincin, kədərini – hər şeyin Allah tərəfindən göndərildiyini dərk edən aşıq Allahdan mədəd istəyir:

*Musa ilə Həzrət Əli Cəbrayıldan söz açdı,
Əzrayıl da tapdı yolu can almağa üz aldı,
Cahangirə nə göstərdin, nə göstərmək istəsən,
Əzablara dözən mənəm, Allahım, səndən mədəd.* [10]

Bədəhətdən şeir demək, özündən əvvəl yaşayıb-yaratmış el sənətkarlarının yaradıcılığını sənədəftər etmək, bəzən Tanrı dərğahından xəbər gətirmək, doğru yol göstərməklə müdrük qoca – ağısaqqal funksiyasını yerinə yetirmək, kərəmət sahibi olmaq, əsl el sənətkarı dediyimiz haqq aşıqlarının əsas göstəricisidir. Folklorşünas Məhərrəm Qasımlı doğru olaraq vurğulayır ki, bu tip el sənətkarlarının ilham mənbəyi ilahi və müqəddəs aləm olduğu üçün onları heç kəs bağlaya bilmir. Bu qisim sənətkarların üzərində haqq nuru, Tanrı nəzəri dayandığına görə, dünyadan köçdükdən sonra onların dəfn olunduqları yer müqəddəs ocaq sayılır, qəbirləri pir kimi ziyarət edilir [5, s.104]. Cahangir Dəlgin şəxsiyyətində cəmləşən bir çox xüsusiyyətə vardır ki, onun haqq aşığı olmağına şübhə yeri qoymur. Məclislərdə bədəhətdən şeir deməyi, özündən əvvəlki el sənətkarlarının şeirlərini sənədəftər etməyi, yaşatmağı, haqq yolda olmağı, meydanda heç vaxt ilahi sözdən korluq çəkməməyi, əzilməməyi bunları simvolizə edən amillərdir.

Maraqlı haldır ki, dövrünün el sənətkarlarından fərqli olaraq, ustad sənətkarın şeirlərində yaşadığı dövr və zaman da tənqid hədəfinə tutulur. Onun poeziyasında bunun izlərinə çox təsadüf etmək olur. Onun atasının və əmilərinin haqsız represiyaya məruz qalması, eləcə də bacı-qardaşından ayrı düşməsi ustadın ağrısını daha da dilləndirmişdir. Onun poeziyasında yaşadığı sovet rejiminə qarşı kəskin nifrət hissi yeri gəldikcə əks olunmuşdur. Ailə üzvləri üçün bütün Azərbaycanı qarış-qarış gəzən, hər yerə müraciət edən ustad sənətkar ailə üzvlərini tapmaq üçün dəstək görmədiyindən, çox məyus olmuş, bu qəmginlik və kədər onun poeziyasında dərin iz salmışdır:

*Dəlgin deyər, mən heyranam, sən tutduğun
divana,
Həqiqətdən yaratmışsan, hazırım imtahana,
Layiq deyil coşqun təbim, belə haqsız dövrəna,
Gərəkdir səbr ələyəm, bundan da yamana, süükür.* [1, s.296]

Giley onun yaradıcılığının əsas və başlıca motividir:

*Dəlginə nə fərqi var, çünki yoxdur tutarım,
Mizrab düşdü barmağımdan, paslı qaldı
tavarım.
Məkan mehman eləməsə, dərdi hara aparım?
Mümkündür ki, ancaq qala xalqa dastanım
mənim.* [1, s.292]

Sələflərinin yolunu gözləməkdə, ustaların qoyduqları ənənələri doğru-düzgün davam etdirməkdə, onların miras qoyduqları yolu yaşatmaqda və qorumaqda, eldən gələn el sənətkarı həmişə vəfəli və sadıq olmuşdur:

*Məclisin əvvəlində deyərəm divanı mən,
On doqquzda əcəb səçdim yaxşını, yamanı mən.
Göz yetirdim, nəzər saldım həddini aşanlara,
Aşıqların çoxlarına tutmuşam divanı mən.* [10].

Bildiyimiz kimi, ustad aşıqlar meydana daxil olanda ustadnamə ilə başlayıb divanilə davam edib, müxəmməslə sona vururlar. Cahangir Dəlgin konkret bir ustada qulluq etməsə də, o özünü haqdan gələn haqq aşığı adlandırmışdır. Konkret ustada qulluq etmədən də bu ənənələri yaxşı bilirdi. Onun yaradıcılığında əcdad kultu nümayəndələrinin transformativ paradigmalara hesab edilən müqəddəslərə, onların tutduqları yola, Tanrı qarşısındakı gizlin məqamlara xüsusi önəm verilmişdir. Ustad sənətkarın “Mən” adlı divanısında Tanrının dərğahına xoş niyyətlə ayaq basmağı vacib hesab edir. Xəbis olan kəslərdən ayrılıb yalnız Tanrının sevgisini qazanmaq fikri, düşüncəsi ilə dünyanı şərindən qaçıb ömrünü tamamilən ona həsr etdiyi vurğulanır:

*Tutmuşam ərsin qulpundan, fikrim yana
ayrılmaz,
Xəbislərin xanasından kənar mənə ayrılmaz.*

*Cismim olsa od içində, heç bir yana ayrılmaz,
Mötəbər Qırqlar pirinin olmuşam mehmanı
mən.* [10]

Doğru sözdür ki, aşıq yaradıcılığı eldən şirə çəkir. Heç də təsadüfi deyil ki, el arasında gəzən “Dərbənddə qırqlar, Şirvanda şıxlar köməyin olsun” duasında da “qırqlar” obrazı xalq arasında formalaşmış ifadədir. Burada sakral və mifoloji məqamda “Qırqlar” əcdad kultunun transformativ törəməsidir. Sovet dövründə Azərbaycan xalqının milli mənsubiyyətində ayrılıq salmaq üçün milli olan hər nə vardısı, unudurmağa çalışırdılar. Necə ki, təzə gün bayramı olan Novruzun geniş məkanda keçirilməsinə qadağa qoyulmuşdu, eləcə də saz-söz adamlarına bəzi müqəddəs dəyərlərdən yazmağa müəyyən qadağalar vardı. Bütün bunlara baxmayaraq, ustad sənətkara özünü ifadə etmək üçün hər zaman, hər məkanda sərbəst meydan var idi. Çünki ailəsini, nəslini itirmiş ustadın başqa itirmək qorxusu yox idi. O, bütün şeirlərini bədəhətdən deyirmiş. Sovet rejimindən narazı qalan sənətkarın məclislərdə bədəhətdən dediyi şeirlər, yaşadığı rejimi tənqid etməyi məhz çoxlarına xoş gəlmiş, bu səbəbdən dəfələrlə zindan həyatına məhkum olunmuşdur.

Füzuli Bayat “Aşıq poeziyasında Kərbəla mövzusu” adlı məqaləsində qeyd edir ki, unudulmağa, unudurulmağa çalışılsa da, məzhəbindən asılı olmayaraq, Anadolu, Azərbaycan, Türkmən, Özbək aşıqlarının baxışları Şahimərdan Hz.Əli kultu baxımından işlənmiş və bu, aşıq sənətinin aparıcı mövzusu olmuşdur (Azərbaycanda sovetləşməyə qədər) [2, s.6]. Bütün maneələrə baxmayaraq, ustad sənətkar öz sözlərini şeirin, sözün, sənətin dililə ifadə et-

Nəticə / Conclusion

Fikrimizcə, az, lakin mənalı və keşməkeşli ömür yaşayan Aşıq Cahangir Dəlgin Tanrının ona bəxş etdiyi ömrü heç də boşuna yaşamadı.

Ədəbiyyat / References

1. Cahangir Dəlgin. Dəlginə tor quran dünya. Bakı: Apostrof, 2021.
2. Füzuli Bayat. Aşıq poeziyasında Kərbəla mövzusu. “525-ci qəzet”, 13 avqust 2022-ci il.
3. Həkimov Mürsəl. Aşıq sənətinin poetikası. Bakı: Səda, 2004.

məkdən çəkinməmişdir. Ustad sənətkar atdığı hər addımda könlünü yalnız haqqa bağladığını, yalnız haqqa olan güvənini, sadiqliyini, etibarını və yalnız ona sığındığını işarət edir:

*Dəlgin deyər, şair olan gəlib çıxсын qabağa,
On sözümə bir söz desə, bir qoç desin sadağa.
Mənə nə edə biləcək nayib, koxa, baş ağa,
Sıdığım Haqqa bağlamışam, edirəm gümanı
mən.* [10]

Ustad sənətkarın poeziyası Tanrının işığı ilə yazılmış, müqəddəslərin xeyir-duası ilə süzülüb gələn pak, səmimi və mükəmməl bir poeziyadır. Onun yaradıcılığı eynən ustadın xarakterində olduğu kimi, düzgünlüyü, dürüstlüyü, kimlənin qarşısında əyilməməyi sevir. O, əksər şeirlərinin sonunda oxucusunu düşündürmək üçün bir istiqamət verir.

*Hakimə əyilməz, başım nə dinə,
Köksüm ki, hərərət borc verin günə.
Üç şeydən məsafə bildim əfsanə
Haqqa aşıq olanlar söyləyəcəklər.* [10]

Ustad sənətkar ulu babalarımızın yaddaşından süzülüb gələn bir müqəddəs yol tanıyır ki, bu yol haqqın yoludur ki, onun bütün yaradıcılığına hakimdir. Haqq yolunda və haqqın tərəfində olmaq sələflərinin qoyduqları mübarək ənənələri yaşatmaq onun yaradıcılığının əsas xəttini təşkil edir.

*Kimi deyim qəlbi çıxıb qaradan,
İsgəndər, Süleyman kam aldı hardan
Məzlum bəndələrə, taclı şahlardan
Al əlindən cah-cəlalı yarı böl.* [10]

Onun yazıb-yaratdığı inciləri hələ bundan sonra da böyük tədqiqatların əsas predmeti olacaqdır.

4. İsmayılov H. Aşıq yaradıcılığı: mənşəyi və inkişaf mərhələləri. Bakı: Elm, 2002.
5. Qasımlı Məhərrəm. Ozan-aşıq sənəti. Bakı: Uğur, 2011.
6. Məmmədli Elxan. Təcnis sənətkarlığı. Bakı: Nafta-press, 1998.
7. Mənsimova Zümrüd. Zaqatala aşıq mühiti. Bakı, 2014.
8. Təhmasib Məmmədhusəyn. Məqalələr. Bakı: Elm, 2005.
9. Yılmaz Hasan Kamil. Mövlana düşüncəsində insanın dəyəri. Könüllərdən könüllərə Mövlana. Bakı: Xəzər, 2007.
10. <http://goyce.az/news.php?id=58>.

Проблема происхождения в творчестве Джахангира Далгына

Зумруд Мансимова

Доктор философии по филологии

Ученый секретарь Президиума НАНА, Отдел общественных наук. Азербайджан.

E-mail: zumrudibrahimqizi@gmail.com

Резюме. В статье рассматривается отношение к представителям культа предков в творчестве Ашуга Джахангира Далгына, одного из воспитанников Загатальской ашугской литературной среды. Также обсуждался ряд вопросов о личности мастера. Его любовь и уважение к Адаму, Хазрату Али, Хидир Ильясу и Сороковым, которые являются трансформирующими парадигмами культа предков, были изучены в его поэзии.

Ключевые слова: предок, Адам, пророк Али, Худа, ашуг, ашугское искусство, Джахангир Далгын